

РЕЦЕНЗИЯ

на предложения за защита дисертационен труд за присъждане на
образователната и научна степен ДОКТОР

Тема на дисертационния труд: ПРЕВОДЪТ - ЕЗИКОВИ И КУЛТУРНИ
ТРАНСФОРМАЦИИ. ИТАЛИЯ - БЪЛГАРИЯ: ЛИТЕРАТУРНИЯТ ДИСКУРС ОТ
ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО КРАЯ НА 80-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

Дисертант: гл. ас. ДАРИЯ КАРАПЕТКОВА, Софийски университет „Св.
Климент Охридски”

Рецензент: проф. дфн КЛЕО СТЕФАНОВА ПРОТОХРИСТОВА, Пловдивски
университет “Паисий Хилендарски”

Дисертационния си труд гл. ас. Дария Карапеткова е заявила като „първото интегрално изследване на характера и тенденциите при рецепцията на италианската литература в превод на български език от Освобождението до 90-те години на XX век”. Със своите 13 глави, посветени на различни аспекти от изследвания прием, които сумират резултатите от проучването на внушителен корпус от текстове, както и с респектирания списък на ползвана литература, представената за защита дисертация отговаря адекватно на поетия ангажимент.

Изследването определя като свой терен значителен времеви отрязък, в който се съдържат разнородни културно-исторически ситуации. Това обстоятелство усложнява изпълнението на задачата, защото стремежът да бъде обхванат веднъж заявеният исторически диапазон води естествено до компенсаторни ограничения. Става задължително, например, да бъде пожертвана систематичността и изчерпателността на аналитичните процедури, а това, на свой ред, предполага да се намери алтернативна оптика, която да гарантира представителността на материала, подложен на анализ, и да осигури надеждността на изводите, направени въз основа на него. Дисертантката е назовала три основни ориентира при организиране на дисертацията си – емблематични имена на италианската литература (т.нар. „еталонна

рецепция”), представителни фигури на преводачи и анализ на определени социално-политически моменти със съответната им културна атмосфера и конкретни преводачески практики. Многообразието на извършените проучвания обаче не се изчерпва от така формулирания съдържателен репертоар и отделни глави от труда представляват начинания със своя собствена логика, която отказва да се подчини на предначертаната изследователска парадигма, за да въведе нов, допълващ аспект на проучваните явления. Такива са, например, главите, посветени на Умберто Еко и Марио Мариани, изградени като изследване на казус. По своя собствена логика, несъвпадаща с веднъж избрания и устойчиво прилагания репертоар от методологически схеми, е изградена и главата „Многото пластове на социалистическата почва”, която предлага съвършено различна организация на изложението, съотнесима с логиката на по-късно направените изводи за своеобразията на изследваната рецепция, проявени в диахрония и послужили като ориентир за очертаване на периодизационни граници на проучваното поле.

Дисертацията има несъмнени достойнства. Виждам постиженията ѝ в няколко основни насоки. На първо място, тя запълва осезателна празнота в българската рецептивистика, която, вероятно поради спецификата на казуса с италианската литература, не ѝ е отделяла подобаващо внимание, особено в съпоставка с други национални литератури. Наличните изследвания, с които Дария Карапеткова е можела да разполага като начален ориентир, имат по-скоро частичен характер, а в един от случаите става въпрос за откровено непрофесионален текст. След появата на настоящия труд рецепцията на италианската литература в България може да се мисли като овладян и надеждно проучен изследователски терен.

Достойнство на труда е и изработването на собствена изследователска стратегия – задължително предусловие за успешното му осъществяване, тъй като рецептивистиките изследвания по принцип не предлагат универсална методологическа матрица. Дисертантката е избрала подход, при който интеркултурният трансфер се изследва не само в обичайното съпоставяне между възприеман литературен факт и своеобразията на конкретната приемаща среда, а и в допълнителна перспектива, съобразяваща стереотипите, в рамката на които се

формира каквато и да е следваща представа за Италия и нейната култура. В тази посока е и едно от най-сериозните постижения на дисертацията, защото успява да улови динамиката в отношението между относително стабилната представа за италианската литература, която битува в българското културно съзнание, от една страна, и, от друга, интензивните пулсации в редуването на конкретни преводни ситуации, които са предпоставени от резките социално-политически обрати, характерни за българската действителност от изследвания период. В този аспект са много продуктивни проведените съпоставки между различните контексти, в които се осъществява рецепцията на един и същи автор – например, в случая с Моравия.

Продуктивно е и решението анализите да бъдат провеждани паралелно на езиково, литературноисторическо и социално-политическо ниво, тъй като подобен подход е напълно адекватен на своеобразията на проучвания материал. Особено благоприятно впечатление прави находчивостта, с която аналитичните процедури съвместяват огледа на различни нива, както и ловкото преминаване между тях. Убедителни илюстрации в това отношение има в цялата дисертация, но особено показателни са главите за Данте, Петрарка и Алберто Моравия.

Като важно постижение бих открила специфичния акцент, който докторантката поставя върху ролята на политическата конюнктура, и усета ѝ при идентифициране присъствието на един или друг идеологически филтър. Този аспект на изследването предлага сам по себе си значимостта на самостоятелна дисертация. В него Дария Карапеткова е получила е най-силните си резултати – изключително интересния разказ за „книжовното пребиваване на Мусолини в България”, където е показана не само пряката съотнесимост между обществено-политическа ситуация и културен обмен, но и зависимостта на самата представа за литературата и нейните граници от един или друг идеологически императив. Пак в подкрепа на същата работна хипотеза се явяват и главите за рецепцията на Габриеле д’Анунцио (особено любопитен момент при която е иначе толкова малко вероятната синхронна рецепция) и Алберто Моравия. Особено успешна е интерпретацията на фактите, свързани с преводите на Джани Родари. Убедително е защитена водещата тези на авторката, че при рецепцията на неговото творчество идеологическата уместност изиграва ролята

на „легитимационна ракета носител”. Красноречиво потвърждение за ултимативността на изследваната зависимост предлага и изследването на драстичните поврати в професионалната съдба на Фани Попова-Мутафова.

Също така ценно като методологически ориентир е разбирането за формиращия характер на възприеманата чужда литература и за органичното ѝ присъствие в литературноисторическия процес на приемащата страна. Точни наблюдения и продуктивни изводи в тази посока има особено при изследването на рецепцията на Данте и Петрарка, Уго Фосколо и Габриеле д'Анунцио. В светлината на това ценно осъзнаване бих оценила като незащитимо игнорирането на въпроса за българската рецепция на Бокачо.

Като особено важно постижение на докторантката бих назовала и успеха ѝ да надмogne тежестта на значителния по обем емпиричен материал и да си осигури достатъчно независима гледна точка. Именно в подобна перспектива, независима от присвоени презумпции, става възможно да бъде уловено и рационализирано специфичното при българската рецепция на италианската литература, като същевременно то бъде осъзнато и в неговата съвместност с явления, в които се проявяват глобални тенденции, присъщи в една или друга степен изобщо за усвояването на западноевропейските литератури и култури. Точно в този аспект на дисертацията е едно от най-големите ѝ достойнства, тъй като отделни изводи, направени в нея, надхвърлят по значимост границите на първоначално поставената задача, за да разкрият перспектива към следващи изследователски инициативи, гарантирайки им солидна стартова база.

Макар и подчинени на строго определени изисквания и ограничения, в собствената си жанрова регламентираност докторските дисертации се осъществяват с неизчерпаемо многообразни варианти. Трудът, представен от гл.ас. Дария Карапеткова, е изразителна илюстрация на една от най-щастливите възможности, когато изборът на значима и перспективна тема се оказва в съгласие с даденостите на дисертанта. Без какъвто и да е риск от преувеличение, може да се каже, че Дария Карапеткова е открила своята тема. Нямам предвид само неоспоримата ѝ квалификация на опитен специалист по италиански език и литература, нито само

собствения ѝ преводачески опит, произвел освен конкретните преводачески успехи също и стабилни критерии и тънък усет, благодарение на които изследването внушава допълнително доверие. Виждам уместността на тази среща между изследовател и предмет на изследването и заради сложната, практически неподдаваща се на строга класификационна подредба културноисторическа панорама, която трудът трябва да обхване и рационализира. Защото тя се съпротивлява на обработени от опита стратегии, за да се окаже податлива на по-скоро интуитивно изпробвани захвати, родени от спонтанно проявяващия се, като че вроден талант на докторантката за изследователско сюжетиране. Тъй като поради личния си интерес към темата и материала проследих работата по дисертацията от началните стъпки до финалната ѝ фаза, имах възможност не просто да констатирам, но и да наблюдавам развитието на завидната ѝ способност да открива интрига във всеки от изследваните казуси, да трансформира уморителни с множествеността си и наглед неизразителни факти в интересна и завладяваща история. По този начин дисертацията се е превърнала в изключително занимателен и приятен за четене текст, което е забележително постижение за изследователска област като рецептивистиката, която почти по правило произвежда монотонни, скучни и трудни за преглъщане текстове. Предразполагат читателя, разбира се, и ефектните заглавия на отделните глави, измежду които особено успешни са „Алберто Моравия и несправедливото безредие“, „Италия в житейския атлас на Фани Попова-Мутафова“, „Божественият италиански поет – ад за преводачите, рай за критиците“, „Двойното дъно на приказния сюжет“.

Доколкото дисертацията не е лишена и от известни недостатъци, те се отнасят основно до нейното структуриране. Уводът, например, при цялата си надеждна информативност по отношение на избраната методологическа платформа, всъщност не дава достатъчно определена представа за предстоящите стъпки на изследването. Избраната схема от относително кратък увод, който отказва да обясни докрай логиката на изложението, и 13 свободно редуващи се глави предполага риска за недостатъчна съгласуваност, който не е бил напълно избегнат, поради което редът на отделните части, поне от моя гледна точка, е проблематичен. Без това да е било

изрично уговорено, изложението следва най-общо хронологическия принцип. Той обаче не е особено надежден, когато се работи с подобно множество автори, така че се е стигнало до неизбежни повторения в отделните глави (например, неколкотократно позоваване на конфликта между Константин Величков и Кирил Христов). Освен това, в отделни случаи диахронията се е оказала неприложима (както е с главата „Многото пластове на социалистическата почва“, която необяснимо защо идва след наблюденията върху рецепцията на Алберто Моравия и тези за поезията на Микеланджело). Само като предположение, би могло да се помисли дали обособяването на една самостоятелна част върху „преводаческите дуели“ не би осигурило по-голяма целенасоченост на изложението, избавяйки го, например, от вече споменатите неколкотократно обяснения на въпросното съперничество между Константин Величков и Кирил Христов и произтеклия от него конфликт. Пак така, от една извънпоставена гледна точка, главата, посветена на Умберто Еко, би могла не просто успешно да бъде интегрирана в тази за периода на социализма, но и да бъде оползотворена, тъй като би й придала по-голяма завършеност, понеже е несъмнено, че българският превод на „Името на розата“ представя изключително интересен казус, значимостта на който се проявява тъкмо в конкретния контекст.

Склонна съм на оценя като не особено сполучено и заглавието на труда, което е не само ненужно многословно, но и недокрай точно (втората му част позволява твърде широка интерпретация). В някаква степен несъответно е и заглавието на главата за Кирил Христов като преводач на Уго Фосколо, защото съдържателната ѝ насоченост е най-вече към ролята на Фосколо за персоналистичния проект на българския поет. Освен това, според собствената ми преценка, на фона на богатото съдържание и разнообразието на проведените наблюдения направените обобщения и изводи се показват с известен недостиг. Тези несъвършенства на труда обаче нямат решаваща роля за неговата дисертабилност и не могат да нарушат цялостно благоприятното впечатление, което той създава.

В подкрепа на общо положителната оценка за дисертацията е уместно, редом с вече посочените ѝ достойнства, да се отбележи и нейната убедително проявена

публична ефективност. Освен че отделни части от труда са публикувани в авторитетни периодични списания и научни сборници (броят на публикациите е над десет) или са докладвани успешно на научни форуми (тук бих отбелязала запомнящото се участие на Дария Карапеткова на миналогодишните Юбилейни Паисиеви четения, организирани от Пловдивския университет, където тя представи в рамките на секцията „Политика и литературна рецепция” предизвикалия заслужено голям интерес доклад за „книжовното пребиваване” на Мусолини в България), в цялостния си вариант монографията спечели конкурс на ФНИ към МОМН и предстои издаването ѝ като самостоятелна книга (в издателство „Сиела”).

В заключение на изказаните дотук мнения за труда на гл. ас. Дария Карапеткова с удовлетворение обобщавам, че за защита е представена сериозна и убедителна докторска дисертация. Основните ѝ достойнства са мащабът на проведените проучвания, теоретическата обезпеченост и методологическата последователност, с която те са осъществени, компетентните, прецизни анализи на изследвания материал, солидната аргументация на направените изводи, както и ясната им, същевременно ефективна и запомняща се формулировка. Всичко това ми дава основание убедено и с радост да препоръчам на гл. ас. Дария Карапеткова бъде присъдена образователната и научна степен “доктор”.

септември 2012 г.

(проф. дфн Клео Протохристова)

